
УДК 811.161.2'367

Світлана Шабат-Савка
м. Чернівці

КАТЕГОРІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕНЦІЇ: ТИПОВІ ВИЯВИ ТА СИНТАКСИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті вилучено статус комунікативної інтенції як лінгвістичної синтаксично зорієнтованої категорії. Запропоновано типологію комунікативних інтенцій залежно від потреб адресанта в стереотипних та контекстуально зумовлених ситуаціях мовлення.

***Ключові слова:** комунікативна інтенція, поняттєва категорія, мовець, модальність, модально-інтенційне висловлення, еквіваленти речення.*

Антропоцентричне спрямування лінгвістики сьогодення, загалом багатовекторної та розмаїтої за своїми науковими напрямками і парадигмами, детермінує розвиток досліджень у царині синтаксису, осердя яких формують синтаксичні одиниці, їхній прагматичний потенціал, функційні можливості в безпосередній проекції на мовця — основного суб'єкта комунікації, носія різноманітних когнітивно-ментальних станів, автора того чи того мовленнєвого виступу — висловлення, еквівалента речення чи тексту. Актуальність нашого дослідження, власне, і зумовлена посиленою увагою до комунікативного синтаксису, до тих екстралінгвальних, пресупозитивних чинників, які впливають на розгортання та перебіг процесу спілкування, до синтаксичних конструктів, що втілюють інтенції комунікантів в усно-розмовну та текстову комунікацію.

Комунікативно-прагматичний аспект речення дослідники пов'язують із настановою та метою висловлення, актуальним членуванням, функціональною перспективою, комунікативними типами та регістрами мовлення [3; 6; 8;

© С.Т. ШАБАТ-САВКА, 2013

9; 14; 17 та ін.]. У низці термінопонять треба розглядати і **комунікативну інтенцію** як амбівалентну антропозорієнтовану категорію, що репрезентує інтенційні потреби мовця за допомогою синтаксичної системи. Поняття інтенції, запозичене зі схоластичної філософії і запроваджене в лінгвістичний дискурс дослідниками теорії мовленнєвих актів, не отримало в українському мовознавстві належного системного опису. Ще й досі немає термінологічної єдності у визначенні обсягу та змісту цього поняття, чіткої типології комунікативних інтенцій, не обґрунтовано її категорійного статусу, не визначено системи засобів та способів реалізації. Не викликає ніякого сумніву, що це поняття виражає мовленнєвий намір, має когнітивне підґрунтя, передає цільові настанови спілкувальників. В адресантно-адресатному континуумі, де перетинаються різні інтенційні горизонти комунікантів, інтенція співвідноситься з ілюкцією, суб'єктивно-модальним значенням, мотиваційною сферою мовної особистості та зі стратегіями і тактиками мовлення.

У практиці мовознавчих студій інтенцію розглядають як фундамент типології мовленнєвих жанрів, осмислений чи інтуїтивний намір адресанта [1: 54]; як різновид бажання: бажання мовця щось розповісти, попросити, запитати [17: 74]; намір мовця і зміст висловлення [22: 29]; комунікативну настанову та мету висловлення [3: 29]. Комунікативну інтенцію розуміємо як втілення інтенції (наміру, волі, бажання, емоції) у мовну форму, оскільки мовленнєва інтенція може бути фактом лінгвістичного опису лише тоді, коли вона проходить етапи реалізації лінією «намір — смисл — текст / висловлення» [22: 30]. У синтаксичному аспекті основним засобом вираження інтенції є передусім висловлення, яке, на думку О. Почепцова, віддзеркалює інтенції мовця [17: 76]. А. Загнітко наголошує, що комунікативно-інтенційний зміст — необхідна й обов'язкова ознака кожного речення. Без нього немає речення як одиниці синтаксису [8: 122]. У лінгвістичний обшир терміна «комунікативна інтенція» ми вкладаємо глобальну настанову висловлення, його смисловий потенціал, а тому розглядаємо комунікативну інтенцію як комплексну мовленнєву категорію, що становить єдність мовленнєвого смислу (психоментальний простір мовної особистості, інтенційні потреби мовця) та мовних засобів реалізації. Як слушно зауважує О. Єсперсен, синтаксичні категорії, немов дволикий Янус, звернені і до форми, і до поняття. Вони gtht,edf.nm посередині і є ланкою між світом звуків і світом понять [7: 57].

Комунікативна інтенція генетично має тісний зв'язок із логічними категоріями, філософськими універсалами, що дає підстави розглядати її як поняттєву категорію в змістовому плані і як мовну за способом експлікації. Концепція двобічності граматичної категорії впливає, на переконання І. Вихованця, з білатерального розуміння мовного знака і двобічної сутності мови як явища, що містить у собі план мовного змісту і план вираження [4: 29]. Зазначимо, що трактування граматичних універсалій як єдності плану змісту і плану вираження маємо в працях О. Потебні, який розглядав граматичну форму як спосіб репрезентації поза-

мовного змісту [16: 47]. Цілком слушною видається думка І. Мешанінова про те, що поняттєві категорії формують лише ті поняття, які набувають у мові відповідної побудови, отримують формальне вираження в певній лексичній, морфологічній або синтаксичній системі [13: 15]. Отже, комунікативна інтенція належить до поняттєвих категорій, оскільки тісно пов'язана з мовним матеріалом, формує «мисленневий апарат, важливий для системи засобів і правил їх актуалізації в структурах, слугує механізмом, необхідним для породження конкретного висловлення» [11: 45].

У контексті вивчення комунікативної інтенції як синтаксичної категорії одним з актуальних і водночас складних питань вважаємо визначення засобів актуалізації та експлікації інтенцій у синтаксичних конструктах, способів ідентифікації цієї ознаки в реченні. Вивчення зазначеної проблематики започатковане в працях О. Бондарка. Визначаючи інтенційність, він звертає увагу насамперед на зв'язок семантичних функцій граматичних форм із намірами адресанта (що має на увазі і що хоче виразити мовець, для чого він використовує саме цю форму), з комунікативними цілями мовленнево-мисленневої діяльності, здатності змісту, вираженого певною формою (у взаємодії з її оточенням, тобто середовищем), бути одним із актуальних елементів мовленневого смислу [3: 29]. Сміслова інформативність синтаксичної конструкції (висловлення) — це її інтенція, те, що мають на увазі [12: 289]. Отже, простежуємо зв'язок інтенції з інформативно-референційним смислом, інформацією, яку, за словами Н. Гуйванюк, передає мовець і сприймає слухач на основі змісту, вираженого мовними засобами в поєднанні з контекстом і мовленневою ситуацією [6: 93]. Смісл як віртуальна сутність, що «залежить від внутрішнього світу кожного з учасників спілкування, контексту комунікації, специфіки та стану каналів передавання інформації, наявності та якості зворотного зв'язку, конкретної ситуації спілкування та інших чинників» [1: 75], перетворюється в реальність — конкретне висловлення, авторський витвір, який можна емпірично спостерігати та описувати. Істотною частиною смислу висловлення, що доповнює його пропозитивний зміст, є **інтенційний комплекс**, який містить у собі інформацію про всі інтенційні стани свідомості мовця, які безпосередньо чи опосередковано, експліцитно чи імпліцитно закодвані в його мовній структурі [10: 2]. На нашу думку, інтенційний компонент наявний у кожній синтаксичній конструкції, він детермінує глибинні значення змістової структури речення, увиразнює позицію мовця, його потреби, цільові настанови: спонукати адресата до певної дії-вчинку, до відповіді на поставлене запитання тощо.

Сутність синтаксичних категорійних величин, їхній обсяг та кількість здавна цікавили лінгвістів. У мовознавчих студіях здебільшого виділяють три їхні різновиди: категорії комунікативного спрямування, категорії когнітивного (семантичного) спрямування і категорії формального спрямування [4; 14]. Зокрема, до категорій комунікативного спрямування І. Вихованець зараховує комунікативну категорію настанови висловлення, що

об'єднує грамеми розповідності, питальності, спонукальності й бажальності [4: 29]. Настанова асоціюється зі структурою речення / висловлення, з комунікативною метою, інтенція ж пов'язана з мовцем, з його бажанням використати саме ту чи ту синтаксичну структуру для передавання певної мовленнєвої потреби. За традиційним поділом речень на розповідні, питальні, спонукальні та оптативні виходить, ніби всі комунікативні типи речень у модальному та функціональному аспектах однакові, тобто виражають повідомлення чи волевиявлення, містять запитання тощо. Проте в динамічному мовленнєвому середовищі висловлення передають різноманітні змістові відтінки думок, які залежно від ситуації мовлення репрезентують моноінтенційне значення структури (наприклад, запит як інтенція питальних висловлень: — *А хто тобі цю книжку дав, хлопче?* (Б. Грінченко); або ж відображають поліінтенційність, потенційну здатність синтаксичної структури виражати семантику інших реченнєвих конструкцій (питальна форма для реалізації ствердження чи спонукування), як от: — *А хіба я винна, що ваша душа мита, але не виполоскана?* (М. Стельмах). — *Пощо слова, коли все ясно й без слів?* (Ірина Вільде). — *Мамо, а чи не принесли б ви мені мисочку узвару?* (О. Довженко). — *Не продаси, пане лицарю, тієї шаблюки часом?* (А. Свидницький). Від комунікативних інтенцій мовця, а не від настанови висловлення, залежить вибір певної конструкції. Цей процес наскрізь креативний, оскільки забезпечує свободу вибору синтаксичних засобів. З одного боку, мовець використовує стереотипні, типові висловлення, з іншого — кожного разу нові, найадекватніші для конкретної ситуації мовлення. Суб'єктивність якраз і полягає в тому, що мовець «привласнює» мову, співвідносячи її з моментом своїх мовленнєвих дій, із собою і своїм ставленням та оцінками ситуації [2: 295–296].

Спектр інтенційних потреб максимально враховує феномен життя людини. Розмаїття життєвих повсякденних ситуацій, стильова диференціація мовлення породжує різноманітні типи дискурсів, розвиває комунікативні інтенції. Ментальний стан мовця, певна подія, сфера людського буття, фрагмент реальної чи ірреальної дійсності «спонукає адресанта до висловлення» [20: 134], модус якого формують різноманітні інтенційні потреби: інтелектуальні судження та волевиявлення мовця, емоційно-оцінні та суб'єктивно-авторські погляди на повідомлюване чи побачене, мовленнєві наміри, пов'язані з намаганням адресанта встановити контакт зі співрозмовником, активізувати його увагу тощо. Вивести чітку типологію комунікативних інтенцій, яка б охоплювала всі нюанси життєвого світу мовної особистості, надто непросто. Інтенцій багато, але, ураховуючи найтипівіші потреби мовця, що знайшли своє синтаксичне втілення, мовленнєві наміри можна систематизувати.

Класифікації інтенцій досить неоднорідні, що зумовлено багатогранністю феномену інтенції і можливістю її вивчення з різних позицій. У сучасній лінгвістиці комунікативні інтенції диференціюють у контексті: ситуації мовлення, мовленнєвого впливу та взаємодії основних учасників спілкування, способів та засобів вираження. Зокрема, деякі типології

беруть свій початок від класифікацій Дж. Остіна, який виділяє, урахувавши ілокуції та перформативи, такі мовленнєві акти, як вердиктиви, екзерситиви, комісиви, бехабітиви, експозитиви [15: 119], та Дж. Серля, який визначає репрезентативи (асертиви), директиви, комісиви, експресиви та декларативи [18: 170]. У такому ж плані виконані класифікації В. Григор'євої (репрезентативи, регулятиви, інтерогативи, контактиви, експресиви і квазіекспресиви, структиви) й А. Загнітка (констативи, промісиви, менасиви, перформативи, директиви, квеситиви) [5: 8]. На основі ілокутивних актів Л. Федорова виділяє такі типи інтенційного впливу: соціальні впливи (здійснення певних соціальних актів: привітання, прощання, вибачення); волевиявлення (мовленнєві дії, спрямовані на те, щоб об'єкт виконав волю мовця: наказ, прохання, відмова); роз'яснення та інформування (доповідь, повідомлення, розповідь); оцінні та емоційні мовленнєві впливи (суспільні чи міжособистісні суб'єктивно-емоційні відношення) [21: 48–50].

На інших принципах побудовано класифікацію Н. Формановської, яка диференціює інтенції на практичні та ментальні, сприятливі та несприятливі, реплікотвірні та текстотвірні, інтенції з більшим ступенем інтенсивності й інтенції з меншим ступенем інтенсивності, відкриті та приховані [22: 30]. Залежно від інтенцій мовця Г. Золотова визначає п'ять комунікативних реєстрів мовлення: репродуктивний реєстр виражає інтенцію відтворити в мовленні те, що спостерігаємо зараз; інформативний — повідомити про відоме мовцеві чи те, що осмислюємо; генеративний — повідомити узагальнену інформацію, співвідносячи її з життєвим досвідом і універсальним знанням; волюнтативний реєстр мовлення передає інтенцію — спонукати адресата до дії, унести зміни до фрагмента дійсності; реактивний — висловити оцінну реакцію на ситуацію [9: 33]. Й. Стернін у контексті теорії мовленнєвої взаємодії виділяє такі типи інтенцій: інформативну (використовується для передавання нової інформації); предметну (отримати щось, дізнатися про що-небудь, змінити поведінку співрозмовника); комунікативну (сформувати ставлення до співрозмовника) [19: 22].

Інтенційний потенціал мовця з огляду на комунікативну ситуацію, умови перебігу інтеракції, синтаксичні засоби реалізації може бути репрезентований такими типами інтенцій:

- інтенціями комунікативно-модального вияву;
- інтенціями суб'єктивно-авторського вияву;
- інтенціями емотивно-аксіологічного вияву;
- інтенціями метакомунікативного вияву.

Запропонований спектр інтенційних потреб є найрелевантнішим для репрезентації багатогранної діяльності мовної особистості та реалізується за допомогою різнорангових синтаксичних засобів: модально-інтенційних реченнєвих конструкцій, еквівалентів речення, контекстуально-ситуативних і типізованих, стереотипних висловлень, жанрово-дискурсивних типів діалогічного та монологічного мовлення, текстових структур.

Інтенції комунікативно-модального вияву репрезентують інтенційні потреби мовця, зосереджені на вираженні основних комунікативних потреб: розповісти, передати певну інформацію, констатувати, переповісти якийсь факт (*комунікативна інтенція інформування*); зробити запит про певний фрагмент дійсності, з'ясувати чи уточнити інформацію (*комунікативна інтенція запиту*); спонукати співрозмовника до дії, вчинку, наказати, попросити, заборонити тощо (*комунікативна інтенція спонукання*); експлікувати в мовленні сферу своїх бажань чи побажань адресатові (*комунікативна інтенція бажальності*). Зазначимо, що названі типи інтенцій реалізують **модально-інтенційні висловлення**: розповідні, питальні, спонукальні, оптативні, які, з одного боку, є модальними структурами, що відображають особливе ставлення мовця до повідомлюваного та до дійсності, а з іншого — репрезентують комунікативні завдання мовця. Сфера модальних (об'єктивних / суб'єктивних, реальних / ірреальних) значень перебуває в безпосередній залежності від інтенцій мовця, від мовленнєвого наміру передати ставлення до світу, висловити суб'єктивну оцінку, запитати про щось, емоційно відреагувати на побачене, налагодити контакт тощо. **Модальність** вербалізує психічний стан, ментальний світ та концептосферу мовної особистості, розкриває можливості потенційної взаємодії з реципієнтом, має прямий стосунок до матеріального вираження інтенційних потреб мовця. Комунікативна інтенція формує і визначає те, яку інформацію, які спонуки чи бажання суб'єкт комунікації вкладає у свій мовленнєвий витвір, детермінує цілісний комунікативний процес — об'єктивно реальний / ірреальний, проте завше суб'єктивний. Отже, модальність висловлення визначаємо як складну семантичну категорію, суть якої полягає у вираженні інтенції мовця та в здатності формувати комунікативний процес. Модальна семантика висловлення зумовлена, однак, як зауважує М. Мірченко, настановою, комунікативним наміром мовця, його завданням передати об'єктивну (суб'єктивну) інформацію, дізнатися від адресата щось, спонукати його до чогось чи висловити бажання про щось [14: 182].

Комунікативна інтенція інформування — це констатація реального або ірреального факту, передавання мовцем повідомлень про світ, докільля, явища, події, які, з одного боку, збагатять тезаурус співрозмовника, доповнять новими знаннями адресата мовлення, а з іншого — покажуть комунікативну компетентність адресанта, його ерудицію. Мовець чітко вибудовує стратегічну лінію інформування, використовує експліцитні висловлення з перформативними дієсловами на зразок *я повідомляю, інформую, доповідаю*, напр.: — *Я повідомляю, що не можу прийняти твоєї жертви* (О. Кобилянська). — *Мої поважані панство, скажу вам одверто, як щирому чоловікові подобає, що я люблю вашу донечку і прошу в її руку!..* (С. Яричевський). За своєю синтаксичною природою розповідні речення реалізують комунікативне завдання, що актуалізується в конкретний момент мовлення, тобто за певних темпоральних чи локальних обставин, напр.: — *Я мушу тобі децю розповісти, тату. Я почувую, що це мій обов'язок*

і що ти мене лаяв би, коли б я цього не зробила (В. Винниченко). Нам імпонує думка Н. Формановської, яка зазначає, що мовленнєва інтенція — це намір, який здійснюється в мовленнєвому акті в координатах «я — ти — тут — зараз» [22: 29–30]. Розповідне висловлення репрезентує інтелектуальну, раціональну інформацію, призначену для констатації, передавання інтелектуального, раціонального змісту задля інформування, донесення інформації, створення інтелектуального інформаційного поля. Комунікативні інтенції інформування представлені в наративно-оповідних інтенціях (— *Видите, Аннице, мені ще моя мама розказували, дай Боже здоров'я її згадувати, що Дарусина мама порушила звичай одразу по шлюбі. Вінчана жінка повинна зігнути свій волос по шлюбі* (М. Матіос); в інтенціях ствердження, заперечення та протиставлення (*Дивлюсь, як зло й добро ідуть на змову, Сміюсь і плачу. Плачу і сміюсь. Під небом камінним криниця руда, Колись тут надії зі смертю єднались. І досі ще в ній не хлюпоче вода, Лиш помста й нескора, Любов і ненависть* (Т. Севернюк).

Комунікативні інтенції запиту відображають гносеологічну потребу мовця одержати конкретну інформацію і представлені двома типами: інтенцією з'ясування інформації, експлікаторами якої є питальні слова, та інтенцією уточнення інформації, яку реалізує здебільшого питальна інтонація, пор.: — *Ви, Марійо, у кого георгіни брали, що такі дуже веселі і пишні?* (М. Матіос). — *Мамо, можна взяти пиріжок?* (Є. Гуцало). Інтенція запиту відображає насамперед адресований мовленнєвий смисл, оскільки недостатність, неповнота певної вихідної інформації може заповнити адресат мовлення. Власне, тому найтипівішим способом реалізації питальних інтенцій є діалог: — *А чого ти, хлопче, хочеш?* — *Та я би у вас наймився за післанця* (Ю. Федькович). — *А де ж Лаврін?* — *Ще не привів коня з паші* (У. Самчук).

Комунікативна інтенція спонукання відображає різне за інтенсивністю та синтаксичною організацією волевиявлення мовця: з одного боку, наказ як одну з категоричних форм спонукання, що спрямована на негайне виконання якоїсь дії з боку співрозмовника, а з іншого — ввічливе прохання, пропозицію, пораду, комунікативні акти, які певною мірою є бажаними для суб'єкта мовлення, проте реалізація їх залежить від волі адресата. Основним засобом реалізації таких інтенцій слугують спонукальні висловлення, комунікативним завданням яких є зміна довкілля, думок, дій адресата, відображення емоційно-вольових стосунків між комунікантами в умовах відповідної конситуації. В адресантно-адресатному континуумі взаємодії комунікантів спонукальні висловлення репрезентують парадигму таких інтенцій: прескриптивні інтенції (наказ, заборона, вимога): — *Нікому без нашого дозволу не стріляти!* (М. Вінграновський), реквестивні інтенції (прохання, благання та ін.): — *Мамо! Я вас молю, ради Бога, мовчіть...* (В. Винниченко), сугестивні інтенції (пропозиція, порада, рекомендація): — *Така гарна днина: от вийшла б трохи принаймні до городу!* (Н. Кобринська).

Комунікативні інтенції бажальності передають волевиявлення суб'єкта комунікації, його прагнення виконати потенційно бажану дію. Синтаксичні засоби, зокрема оптативні висловлення, конструкції умовної мо-

дальності, інфінітивні конструкції, увиразнюють бажальну семантику та експлікують реальну, але нездійсненну на момент мовлення (у плані реалізації інтенційної програми), комунікативну ситуацію, напр.: — *Я хочу, щоб у тебе тепер завжди радість була* (П. Загребельний). — *От би дожити до того часу, коли все буде по справедливості* (І. Цюпа). *Хоч би вже буря, вир, абощо, — цієї тиші не знести* (Є. Маланюк). До комунікативних інтенцій бажальності зараховуємо і побажальні інтенції так званого позитивного (побажання) та негативного характеру (прокльон). Пор.: — *Дай Боже вам з води і з роси!* (С. Воробкевич). — *Бодай всі наші сльози впали на того, хто нас розлучає* (І. Нечуй-Левицький). — *Мати Божа, Царице небесна, голубонько моя, святая великомученице, побий його, невігласа, святим твоїм омофором!* (О. Довженко).

Інтенції суб'єктивно-авторського вияву реалізуються в особливому розподілі предикативних та релятивних відрізків висловлення, сентенціях та в авторському оцінюванні повідомлюваного. Інтенційними експлікаторами таких інтенцій є **суб'єктивно-модальні синтаксеми**, які начебто синтаксично ізольовані, оскільки ускладнюють реченнєві структури, проте виразно передають авторську інтенцію. У цьому контексті ми виділяємо: **інтенції достовірності** (вірогідності, упевненості, висновковості), напр.: — *Це, звичайно, казус, сміховинність, але я кажу про потяг, про бажання зоставити слід* (О. Гончар). — *Отже, треба так розуміти, що в тебе все гаразд?* (В. Козаченко). — *То, значить, ви не кохаєте своєї нареченої?* (Ірина Вільде); **гіпотетичні інтенції** (імовірності, сумніву, припущення, невпевненості, можливості), напр.: — *На базар їду завтра до району, то, може, щось купити вам?* (Є. Гуцало). — *Я його, здається, знаю* (І. Цюпа). — *Мабуть, просто неба тепер ночуватимеш?* (Є. Гуцало); **авторизовані інтенції**, що вводять модус суб'єктивних смислів мовця, автора конкретного повідомлення, напр.: — *Мені здається, ніби я старіший за вас* (П. Загребельний). — *Як на мою волю, то хай стоїть* (О. Гончар). — *А як на мене, — заговорив Дмитро Якович, — то у всіх нас один берег — наша планета Земля, яку космонавти вперше побачили з космічної висоти і назвали голубою* (І. Цюпа). У контексті теорії Ш. Баллі про поділ речення на диктум і модус зазначимо, що інтенції суб'єктивно-авторського вияву експлікуються в модусній головній частині складнопідрядного речення, яка і вводить інтенцію гіпотетичності, достовірності тощо, напр.: — *Я сподіваюсь, що моя доповідь викличе серед вас, товариші, деяке зацікавлення і можливо, що порушене мною питання буде поставлене на обговорення. — Я переконаний, що тисячі і тисячі людей готові принести себе в жертву для цієї мети* (В. Винниченко) — *Я вважаю, однак, що з такими речами спішити нема чого* (О. Гончар).. Модальна характеристика речення реалізується в диктумній частині, стосунки між комунікантами, думки, оцінки, емоції, інтенції потрапляють у модус висловлення, що має стосунок до ментальної сфери, оскільки відображає внутрішній світ людини.

До засобів реалізації інтенцій суб'єктивно-авторського типу належать і перформативні висловлення, предикат яких увиразнює позицію мовця: **Я-суб'єкта комунікації**, **Я-автора реальної мовленнєвої дії**,

напр.: — *Я обіцяю призначити вас своїм фінансовим радником. — Клянусь небом, яке проливає дощі, клянусь землею, яка вирощує трави* (П. Загребельний). — *Я безмірно дякую панові президентові за цю високу честь* (В. Винниченко). Перформативи відображають широкий діапазон потреб і намірів мовця: пообіцяти, подякувати, назвати, оголосити та ін.

В особистісну сферу людини, крім типових інтенцій (інформування, запиту, спонукання), входить її емоційно-оцінний світ, суб'єктивні переживання та відчуття. **Інтенції емотивно-аксіологічного вияву** якраз і передають індивідуальне, емоційно-чуттєве сприйняття довкілля, оцінне ставлення до побаченого чи почутого. Якщо об'єктивна модальність репрезентує пропозитивний смисл комунікативної одиниці, формує основу предикативності, виражає реально чи ірреально можливі / неможливі значеннєві відтінки, то суб'єктивна модальність детермінована позицією суб'єкта комунікації, його ставленням до повідомлюваного, до побаченого тощо. Оцінні судження, емоції, бажання — усе, що пов'язане з ментальним станом мовця, його раціональним чи емоційно-оцінним реагуванням на світ, витлумачуємо як інтенційні вияви, презентації «я-концепцій» у комунікативному процесі. Інтенції, пов'язані з прагненням мовця передати свій емоційний стан або ж поособливому відреагувати на побачене, вербалізуються за допомогою окличних і питальних висловлень, реченнєвих еквівалентів, напр.: — *Наробились оці руки, Ёлько, ох, наробилися на віку!* (О. Гончар). — *I-i-й, нуждочко моя велика! Кінець світу! Рятуйте!!!* (М. Матіос).

Інтенції емотивно-аксіологічного вияву становлять парадигму протиставлених, діаметрально протилежних мовленнєвих потреб: з одного боку, емоційні інтенції позитивного характеру (ласка, радість, любов, захоплення, сум), напр.: — *Господи мій милосердний, який я щасливий, бо відколи живу, а ніколи не думав побачити стільки вільного люду* (М. Вінграновський). — *Шкода, що батька-матері нема ні твоїх, Степане, ні твоїх, Ольго* (Є. Гуцало); емоційні інтенції негативного характеру (осуд, докір, ненависть, зневага, приниження, презирство), напр.: — *І ти не соромишся такі слова говорити? Мені в лице і при вуйку?* (О. Кобилянська). — *Що ви? Що це за погрози?* (Ірина Вільде); інтенції з позитивною оцінкою та інтенції з негативною оцінкою, пор.: — *Хороше, Марку Трохимовичу, дуже хороше сказали. Таким я вас і до зустрічі уявляв: душевним чоловіком, сільським інтелігентом, сільським енциклопедистом* (М. Стельмах). — *Яка красота!* (І. Цюпа). — *ТЬфу! Якась біснувата дівка!* (Н. Кобринська). — *Клятий Гаспидсько! Ти знову тут, всюдисуща підла тварюко?!* (Г. Тарасюк). Висловлення виражають оцінку через взаємодію синтаксичних, лексичних та інтонаційних засобів. Інтенція може експлікуватися, як бачимо, оцінними лексемами, синтаксичні засоби лише підсилюють те значення, яке вони реалізують. Утім, оцінними можуть бути висловлення, що не мають у своєму складі таких лексем, у цьому разі оцінна інтенція створюється інтонацією, спеціалізованими синтаксичними конструкціями, здебільшого питальними за формою, пор.: ...*Найбільша милість Божая до нас, грішних, у тім, що наградив*

нас дочкою; *та ще якою?* (Г. Квітка-Основ'яненко). — *О-о, це ж доведеться наново тин городити, бо хіба то тин?* (Є. Гуцало).

Інтенції метакомунікативного вияву, спрямовані на встановлення, активізацію, підготовку та ініціювання контакту між учасниками комунікативного акту, репрезентують два типи: 1) **інтенції соціально-регулятивного характеру**, з наступною диференціацією на *соціально необхідні інтенції*, що передають комунікативні потреби мовця в соціально зумовлених, ритуальних ситуаціях мовлення: привітання, прощання, вдячність, знайомство, вибачення та ін., напр.: — *Наші вітання пані Ядзуні! Як спалося?! — Спасибі, може бути* (Г. Тарасюк). — *Мамцю, дорога мамцю, пробачте мені* (І. Роздобудько); та *соціально ситуативні інтенції*, спроектовані на реалізацію компліментарних конструкцій, висловлень похвали, співчуття; такі інтенції використовують у відповідних мовленнєвих ситуаціях, проте вони не обов'язкові, залежать від стосунків між комунікантами, пресупозитивних характеристик конситуації, напр.: — *Ах, яка ви божественно граційна! Істинне чудо природи!* (Г. Тарасюк). — *Бо ти така, як із колядки вийшла — із Богом за один стіл можеш сісти* (М. Стельмах). — *Славно, панно Флоріко! Голосочок, як срібний дзвіночок, м'який, як оксамит! Так співає людина, коли душа повна щастя! Справді, співаєте-щебечете, як той соловії у калиновім гаю!* (С. Воробкевич); 2) **контактно-інтерактивні інтенції**, що активізують увагу співрозмовника, дають змогу підготувати його до сприйняття певної інформації, регулюють процеси мовленнєвої діяльності, пор.: — *Знаєш що? Скажи йому, що я завтра о десятій буду на льоду* (Ірина Вільде). — *Даруйте, — сказав Коваленко. — Але мені здається, що я вас десь бачив* (П. Загребельний). — *Чуєш, Ларисо? — озивається Кужільний. — Хату відремонтую* (Є. Гуцало). Синтаксичні репрезентанти інтенцій метакомунікативного вияву — типізовані структури, еквіваленти висловлень, різноманітні конектори — супроводжують та регулюють процес спілкування.

Отже, комунікативна інтенція — це одна з важливих категорійних величин синтаксису, у якій виразно експлікується план змісту (інтенційні потреби мовця: поінформувати, оповісти, запитати, спонукати, побажати, емоційно відреагувати на щось, оцінити, подякувати, вибачитися, поспівчувати, похвалити тощо) та план мовної репрезентації. Ця універсальна лінгвістична субстанція, що має глибоке філософське підґрунтя, покриває терміносмисли інших синтаксичних категорій, зокрема модальності, модусу, суб'єктивності, однак комунікативна інтенція функційно ємніша і більшою мірою, аніж інші категорії, пов'язана з мовцем, з Я-автором конкретного висловлення. Використання синтаксичних конструкцій, реченнєвих еквівалентів детерміноване інтенційним станом суб'єкта комунікації, відображає певний рівень лінгвокреативних можливостей та комунікативної компетентності спілкувальників. Широкий спектр інтенцій есплікується в контексті жанрової диференціації та комунікативних реєстрів мовлення.

1. Бацевич Ф. Лінгвістична генеологія: проблеми і перспективи / Ф. Бацевич. — Львів : ПАІС, 2005. — 264 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. — М.: Прогресс, 1974. — 448 с.
3. Бондарко А.В. К проблеме интенциональности в грамматике / А.В. Бондарко // Вопросы языкознания. — 1994. — № 2. — С. 29–42.
4. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. — К. : «Пульсари», 2004. — 400 с.
5. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса : прагмалингвистический и когнитивный аспекты: [монография] / В.С. Григорьева. — Тамбов : Изд-во Тамбов. гос. техн. ун-та, 2007. — 288 с.
6. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н.В. Гуйванюк. — Чернівці : Рута, 1999. — 336 с.
7. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. — М. : Изд-во иностр. л-ры, 1958. — 400 с.
8. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А.П. Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
9. Золотова Г.А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г.А. Золотова, Н.К. Онипенко, М.Ю. Сидорова. — М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 1998. — 528 с.
10. Кобозева И.М. К распознаванию интенционального компонента смысла высказывания (теоретические предпосылки) [Электронный ресурс] / И.М. Кобозева. — Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru/Archive/2003/Kobozeva.htm>.
11. Кобрин Н.А. Понятийные категории и их реализация в языке / Н.А. Кобрин // Понятийные категории и их языковая реализация: Межвуз. сб. науч. тр. — Л. : Изд-во ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1989. — С. 40–50.
12. Мерло-Понти М. Временность / М. Мерло-Понти // Историко-философский ежегодник, 90. — М. : Наука, 1991. — С. 271–293.
13. Мещанинов И.И. Понятийные категории в языке // Труды Военного института иностранных языков. — М., 1945. — № 1.
14. Мірченко М.В. Модальність як комунікативно орієнтована категорія речення / М.В. Мірченко // Граматика слова і граматика мови : Зб. наук. праць. — Донецьк : ДонНУ, 2005. — С. 175–190.
15. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. XVII. — С. 22–129.
16. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. — М. : Учпедгиз, 1958. — Т. 1–2. — 536 с.
17. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения / О.Г. Почепцов. — К. : Вища школа, 1986. — 116 с.
18. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. XVII. — С. 170–194.
19. Стернин И.А. Практическая риторика / И.А. Стернин. — М. : Академия, 2003. — 272 с.
20. Сусов И.П. Грамматика говорящего / И.П. Сусов // Актуальные проблемы коммуникативной грамматики. — Тула : ТулГУ, 2000. — С. 130–138.
21. Федорова Л.Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения / Л.Л. Федорова // Вопросы языкознания. — 1991. — № 6. — С. 46–50.
22. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. — М. : Русский язык, 2002. — 216 с.

Стаття надійшла 13.11.2012

Svitlana Shabat-Savka
Chernivtsi

CATEGORY OF COMMUNICATIVE INTENTION: ITS TYPICAL MANIFESTATIONS AND SYNTACTIC ACTUALIZATION IN MODERN UKRAINIAN

In the article, the status of communicative intention as a syntactically oriented linguistic category is outlined. The typology, based on a speaker's stereotypic and contextually determined speech situations is suggested.

Key words: communicative intention, notional category, speaker, meaning, modal-intentional utterances, sentence equivalents.